

В. Локтєв, академік НАН України, академік-секретар Відділення фізики і астрономії НАН України:

«Восени, аналізуючи проект нового закону про наукову та науково-технічну діяльність, що готувався Верховною Радою України до першого читання, щотижневик “Дзеркало тижня” (№ 35, 2014 р.) дотепно порівняв його із законом Паркінсона – письменника-гумориста на ім’я Сиріл. Тепер зима і, мені здається, треба (вкотре!?) говорити ширше – не про закон та деякі його недолугі декларації, а про незавидний науковий стан нашої незалежної держави, яку б я діагностував як хвору на синдром Паркінсона – іншої людини, лікаря на ім’я Джеймс. Паркінсонізм, як добре відомо, є тяжким і в реальності невиліковним ураженням головного мозку. Таке віднесення мені видається закономірним, оскільки лише нездоровий організм, який втратив пам’ять та здатність до адекватного сприйняття оточуючого світу, може так жорстоко ставитись до своєї інтелектуальної еліти.

Я дозволяю собі подібні безсторонні слова, за які можу бути як прощеним, так і понести покарання, бо Україна вже скоро рік перебуває у стані війни, підло та віроломно розв’язаною Росією, а ще відбулися дві повномасштабні виборчі кампанії. Під час їх перебігу, бажаючи сподобатись, щоб бути обраними, майбутні кандидати на пост Президента та парламентарі – останні і об’єднані у партії або блоки, і самостійні, так звані мажоритарники – протягом певного часу представляли широкому загалу наших співвітчизників свої міркування щодо розвитку країни на найближче, та й не тільки, майбутнє, яке вони всі дружно бачили і бачать у відродженні знищеної попереднім режимом армії та економічному зміцненні країни. При цьому вистачало навіть побічного погляду, щоб впевнитись, що жодна – підкреслюю, жодна – оприлюднена виборча програма не містила скільки-небудь виразних, бодай для “галочки”, слів про науку та її місце в країні, хоча зрозуміло: нема науки – нема сучасного сильного війська або розвинутої економіки. Більше того, обраний вже у першому турі Президент України П. Порошенко у своїй “Стратегії реформ-2020” серед оголошених ним 60-ти нагальних перетворень та й у інших заявах теж не згадує науку як практично єдиний засіб їх успішного здійснення. Додам ще й таке: жодна партія, що рвалась до вищого представницького органу влади, не боролась за присутність у своїх списках брендів імен українських вчених, не кажучи про внесення їх до чільних п’ятірок або хоча б прохідних номерів. Як результат, інтелектуальна громада у Верховній Раді України не представлена. Ось, що непрямо, але яскраво демонструє істинне ставлення нинішньої держави до науки і що не може не вражати нормальну, освічену людину.

Особисто мені “оновлений” склад головного законодавчого органу України незаперечно показує, що вона у летаргічному сні, а це вже страшно, бо руйнує надії на виправлення ситуації. Легко навести масу прикладів, коли у скрутні часи далекоглядні політики для вирішення тих чи інших проблем негайно зверталися до “яйцеголових”, а от у нашій дійсності вони, навпаки, нікому не цікаві і про них ніхто не згадує “незлим, тихим словом”. З ностальгією можна згадувати часи, коли у разі необхідності держчиновники запрошували вчених для порад щодо розвитку економіки у періоди її стагнації чи уникнення чисельних людських втрат під час воєн. Так, англійці завдяки передвоєнному ресурсному підсиленню радіолокації набагато зменшили збитки від нальотів німецьких ракет ФАУ, а спеціальне використання суто математичних, на перший погляд, робіт А. Тьюринга допомогло розкрити сотні тисяч шпигунських шифрів, чим врятувало тисячі життів. В СРСР вчені теж користувалися заслуженою повагою, відповідаючи вагомими справами, якими можна пишатися дотепер: колективи під керуванням академіка І. Бардіна на завдання уряду створили високоміцну броню, в той час як академік Є. Патон винайшов і впровадив у виробництво нові технології зварювання – все це наблизило перемогу над фашистською Німеччиною. Про роль математиків, фізиків, хіміків, а також професійного інженерно-технічного персоналу спецпідприємств у створенні ядерної і термоядерної зброї, атомної енергетики та освоєнні космічного простору годі й говорити – ці досягнення отримували ще й ідеологічне забарвлення.

А що ж маємо ми? Безчасся, коли складається враження, що країна втратила орієнтири для руху вперед. Наука майже виключена із її життя, про її використання мова не йде, а перед науковою спільнотою крупні державні завдання не ставляться. Освічені і талановиті люди стали тягарем для влади, яка неприкрито переймається тільки власним благополуччям. На перший план, приписуючи себе до еліти, вийшли політики, бізнесмени, економісти, юристи та “ефективні менеджери”, які втілювати результати науки не хочуть, а насправді не вміють, тому що не уявляють її провідної – експертної, освітньої, світоглядної тощо – ролі в державі, її дійсно неосяжне всесилля. Гірко визнавати, але вслід за ними у питаннях науково-технічної грамотності пасуть задніх і широкі верстви населення, і це в той час, коли у світовій науці постійно відбуваються гучні події. Вони продукують прискорений розвиток ряду важливих для кожної окремої людини галузей, насамперед медицину, нано- та інформаційні технології, екологічну безпеку, а ми замерли, змирилися з виниклою ситуацією і стали звикати до ролі аутсайдерів.

І ось на такому несприятливому суспільному тлі робляться спроби розв’язати проблеми науки через новий закон, проект якого, підготовлений

до першого читання у Верховній Раді, підпав під аналіз різних видань. Немає сенсу наводити положення згаданої вище публікації в газеті ДТ, з деякими з яких можна, в принципі, погодитись, але хотів би спитати розробників закону інше: які справжні проблеми наукової галузі він розв'язує, чим, будучи схваленим, допоможе пересічним дослідникам, яких, у тій чи іншій мірі, можу уособлювати? Хіба управління науковим потенціалом, злиття академії чи термін перебування на посаді директорів – це те, що будучи впровадженим, усуне причину невпинного зниження в нашій країні притаманного їй високого наукового рівня?

Завдяки ЗМІ і ТБ ми добре, майже як родичів, знаємо понад 400 народних обранців, більшість з яких має вчені звання (іноді, нікуди правду діти, фальсифіковані) кандидатів або навіть докторів наук, а багато є й заслуженими діячами у тій чи іншій сфері суспільної діяльності. Але практично всі, у більшому чи меншому степені, є гуманітаріями (не плутати з гуманістами), що само по собі не є негативним, але беру на себе відповідальність стверджувати: те, що складає зміст справжнього сучасного природознавства, вони, на жаль, не знають і навіть на популярному рівні, припускаю, не розуміють. І, що ще гіркіше, ним не цікавляться. Навряд чи хто-небудь з них спроможний толком пояснити, чому світ вважає Г. Перельмана генієм; за що харківський математик В. Дрінфельд відзначений найвищою математичною нагородою – медаллю Філдса; що такого зробили А. Гейм і К. Новосьолов, які отримали найпрестижнішу в світі премію, і за що у своїх нобелівських лекціях – обидва! – цитували київських колег, без яких самі не могли зрозуміти ними ж здійсненого; які канали у мембранах живих клітин відкрив наш видатний фізіолог П. Костюк; навіщо шукають екзопланети тощо. Ще більш показовий приклад – нещодавня Нобелівська премія 2014 р. за блакитні світлодіодні випромінювачі, які всі ми носимо у своїх кишнях або дамських сумочках – чому так екстраординарно високо оцінені їхні творці? Та що там ці новітні досягнення: позаминулорічне опитування продемонструвало, що біля 88 % наших громадян не можуть сказати, чому змінюються пори року, і лише 2 % (вдумайтесь – два!) довіряють науковцям та їхній діяльності. Як кажуть, дожили...

Між тим у США та Європі ці цифри набагато втішніші: 67 і 52 % та 53 і 69 % відповідно. І навіть у цій, здавалося б, благополучній ситуації Європейське фізичне товариство восени ц. р. прийняло гаряче підтримане Українським фізичним товариством Звернення до президентів, урядів і парламентарів країн ЄС «Про важливість фінансування фундаментальних

природничих наук»... з призовом *не жаліти грошей* на їхній розвиток, збільшуючи відповідні бюджети і першочергово опікуючись фізико-математичною підготовкою школярів, яка як безумовна складова загальнолюдської культури завжди знадобиться їм в роботі незалежно від згодом обраної професії. Ми ж за ініціативи попереднього міністра МОН, навпаки, робили дурні, проте наполегливі спроби вилучити точні науки з навчального стандарту старшої (9–11 класи) школи. Поки що, завдяки опору багатьох фахівців і нового керівництва МОН, провести це в життя не вдалося, але назвати питання остаточно закритим я б не ризикнув, бо знаю нинішню позицію щодо цього питання Національної академії педагогічних наук України. Тому, навіть припустивши повернення цих дисциплін до цього стандарту, важко сподіватись, що вони займуть у ньому місце, на яке справді заслужили і ще більше заслуговують.

Саме у цій катастрофічній втраті інтересу до природничих знань, неймовірному падінні престижу професії вченого й інженерно-технічної та технологічної діяльності взагалі, коли вона залишається незатребуваною ані суспільством, ані олігархічною монополістичною економікою, і полягає, на мою думку, головна проблема вітчизняної науки, а як, подолавши вирості за роки незалежності її негаразди ¹, зсунутись з мертвої точки і повернутись на втрачені рубежі, вищеназваний закон відповіді не дає і про таке фактично не дбає. Може, це не його парафія, не знаю, але без її розв'язання ніякий закон про науку нічого принципового не вирішить, та й *стратегічно*, а саме це для такого закону основне, вирішити не в змозі.

Хотілося б, щоб пересічні громадяни України, ким би вони не були і чим конкретно би не займалися, а разом з ними й можновладці різних рангів і різної степені відповідальності прийшли, нарешті, до тями і зрозуміли, що важливими для буття самодостатньої країни є не тільки економічна, соціальна, міжнародна або оборонна політика. *Наукова політика* теж один з важливих, а моментами – найсуттєвіший, хоча і вельми специфічний елемент державного управління. Нехтування нею, як це роками продовжується у нас, має лише один, проте плачевний наслідок – швидку втрату власної присутності у дуже бурхливому розвитку світової цивілізації.

Натомість, найбільш прогресивні керманічі багатьох країн вже давно усвідомили, що фундаментальна наука – одна з найважливіших інвестицій

¹ Не можу наполягати на своїй правоті, але відчуваю велику спокусу віднести до них і трагічний провал оперативних дій української армії влітку під Іловайськом, що, на мою думку, відображає загальний стан (або невикористання) нашої військової науки, яка є лише окремим, нехай і своєрідним, розділом науки в цілому.

людства. Фізика, хімія, біологія, матеріалознавство та їхні сучасні розділи, перелічувати які нема ніякого сенсу, зіграли, як би пафосно це не звучало, першорядну роль у зростанні благополуччя людей у ХІХ–ХХ ст., стали підставою для добробуту цілих народів. Фахівці, які розробляють нові побутові пристрої повсякденного користування – гаджети, нові ліки, нові ІТ тощо, що спрощує, різноманітнить і подовжує наше життя, закладають основи наукового світогляду, а той, у свою чергу, дає імпульс до наступного прогресу. Важко уявити, що було б, коли б ми не розкрили законів квантової механіки, генетики, дискретної математики, не винайшли б нові засоби зв'язку або не навчилися б створювати чи з'єднувати невідомі природі матеріали? Питання, звісно, риторичне, але відповідь на нього тривіальна: людство перебувало б у суцільній пітьмі. І необхідно бути неупередженим, визнавши, що усе, про що йшлося, – абсолютно усе! – викрили, дослідили і поставили на службу людям вчені-природознавці, хоча й різного фахового спрямування – “фундаменталісти” і “прикладники”, а за ними – інженери, дизайнери та ін. Прогресивний світ це усвідомлює, а ми, якщо спостерігати за простодушними діями (вірніше – бездіяльністю) наших урядовців і законодавців, відповідні турботи викреслили з числа доленосних. При цьому ніхто не бере на себе провину за тривале утримання науки у забутті і протиставлення нас усьому світові, який за будь-якої економічної або політичної кризи робить усе можливе для підняття наукової сфери та за обрання власної – “позанаукової” – еволюції. На “всі 100 %” подібний “спокій” виявиться марним, безперспективним і небезпечним, оскільки, не розвиваючи високотехнологічні, наукоємні виробництва, ми ризикуємо назавжди залишитись сировинним додатком для розвинутих країн або, що, по суті, те ж саме, країною лише з найродючішим у світі чорноземом.

Цього для нашої амбітної країни, звичайно, замало. Що мається на увазі? Тільки те, що реформа науки не може спиратися лише на організаційні заходи, які не панацея і не забезпечать бажаний результат. Хотілося б нагадати вічні слова байкаря І. Крилова: “А вы, друзья, как ни садитесь” і далі по тексту. І чи можна приступати до революційних змін, не встановивши причин занепаду та мети перебудови? Головні ж претензії державних мужів, які, як їм здається, щиро піклуються про науку, зводяться до того, що наука (читай: НАН України) не робить нічого, що сприяло б економічному розвитку держави, підтекстом чого є лише повторювані, наче мантра, слова: пропозиції, які формулюються вченими, або їхні розробки не дають змоги отримувати прямий прибуток. Між іншим, у вже згаданому виступі ДТ покірливо до поглядів влади теж робиться недвозначний наголос саме на такому – економіко-прибутковому – призначенні науки, розв'язання проблем

якої тим самим прирівнюється до бізнес-проектів, тобто викладається ідеологія, яка мені особисто не здається наразі ані актуальною, ані скільки-небудь провідною. Отримання прибутку – важіль, що, безумовно, є суттєвим і має бути присутнім, але аж ніяк не на першому, пошуковому, етапі видобутку знань, який є визначальним, проте це окрема тема для дискусії, яку необхідно було б розпочати і провести.

Коли ж повернутись до наведених претензій, то вони, м'яко кажучи, правди не містять, і наукові організації країни, включаючи академічні інститути, чому є безліч прикладів (досить хоча б відвідати виставки досягнень НАН України), мають вагомий заділ, якими, на жаль, практично не цікавляться ті, кому б належало таке робити, бо їхня заповітна мрія – швидкі та великі гроші. Заяви ж кабмінівським чиновникам лише віддзеркалюють їхнє повне нерозуміння того, як функціонує наукова галузь, а висловлювані таким чином вимоги красномовно свідчать, що представники держaparату не відрізняються від середньовічних царюючих осіб, які чекали від вчених одного – перетворення лайна у золото. За відсутність же у країні законних механізмів, які б дозволили безболісно для ділових людей використання фундаментальних результатів з метою зискових впроваджень, чиновники, звісно, звинувачують науку і науковців. Проте проблеми та захист вчених-розробників конкретних виробів не є моїм завданням і більш важливим видається ще раз наголосити, що, навпаки, подібне, якщо хочете, “комерційне”, ставлення до науки є для неї згубним.

Хіба секрет, що природнича наука не дає швидкого бенефісу? Звичайно, це відомо не одне десятиліття. Тим не менше, в усі часи вченим необхідно було і доводиться тепер виправдовуватися за те, що кошти на науку фактично витрачаються на задоволення їхньої *особистої цікавості*, чому, мушу визнати, заперечити неможливо. Це так, і, по суті, єдиним беззаперечним справдженням державному фінансуванню (знову повторю) особистої цікавості є абсолютна неможливість або відсутність іншого способу рухати справжню науку. Було б чудово, якби цю аксіому твердо засвоїли і вище керівництво держави, і народні депутати, і міністри фінансів, і завзяті реформатори, і – головне – платники податків. Наукові досягнення, які підносять знання на новий щабель, є, зазвичай, не чим іншим, ніж побічним продуктом незгасної цікавості тієї чи іншої особи, яка сама собі – або підлеглому, як правило невеликому, колективу – ставить завдання, виходячи з власного розуміння природи об'єкта, який вивчається, і інформації про зроблене іншими. Спроби поставити наукову діяльність на службу людям, підмінюючи цікавість іншими стимулами, демонструють

свою даремність, принаймні на великих відрізках часу, а самі дослідження виявляються усвідомленою або неусвідомленою оманною, якщо мова йде про отримання знання, якого раніше дійсно не було.

Розуміючи, що у такому “безконтрольному” режимі працювати ніхто не дозволить, та й у сучасному світі не прийнято, пропонують різні форми² фінансової підтримки наукових пошуків: бюджет, державні або відомчі наукові програми, гранти різноманітних фондів, спільні (подібно до НАН – МОН України, НАН України – наукова інституція іншої країни і т. п.) проекти, в яких неодмінно (нерідко безпідставно, але впевнено) пишуть про великі перспективи запланованих досліджень та їхню неабияку корисність. І хоча нове знання не може не бути таким за визначенням, його одного для отримання коштів буває явно недостатньо. При цьому і “замовники” (ті, хто їх дає), і “підрядчики” (ті, хто їх витрачає) в курсі, що оцінити ймовірні перспективи там, де наперед нічого невідомо, навіть якісно надзвичайно важко, але такими є правила гри, і вона безапеляційно приймається обома сторонами.

Здавалося б, для приватних або грантових коштів з цим легко погодитись, а от що робити з бюджетом? Теж підключати! Державні діячі, які думають про майбутнє, на відміну від політиків, які зацікавлені лише у наступних виборах, давно зрозуміли, що підтримувати високий рівень культури, науки і технологій в країні, а отже, її належний рівень і статус у світі по-іншому не вдасться, тому *свідомо* йдуть (точніше, вимушені йти) на вельми витратне централізоване фінансування фундаментальних досліджень, прекрасно розуміючи, що частина очікувань завідомо не виправдається, бо усі несподіванки передбачити просто неможливо.

Тим самим дилема “давати чи не давати” знімається, але водночас постає інше, не менш серйозне питання “Скільки?”. Воно завжди не просте, проте розумні державники приймають до уваги, що наука має *ринкову ціну* – подібно до нафти, газу тощо. Нікому не вдалося досягнути дечого суттєвого без приладів, матеріалів, технологій і – найголовніше – кваліфікованого персоналу, який вимагає відповідну винагороду. Якщо усього комплексу забезпечення країна не гарантує, годі й сподіватись, що вона буде у чільних рядах країн, з якими рахуються, які поважають. Існує навіть вираз “Коли

² До них треба також долучити багатих спонсорів, які або з альтруїстичних поривів, або з бажання бути причетними до розв’язання кимсь оголошеної конкретної важко досяжної наукової чи науково-технічної мети, або з поваги до окремих наукових напрямів чи відомих вчених відкривають і утримують приватні інститути чи лабораторії, оголошують персональні професорські позиції, заснують дуже коштовні іменні премії. Учені дуже радо ставляться до таких модних тепер починів і не відмовляються їх щиро приймати. В Україні подібні, гідні наслідування, особистісні приклади стосуються тільки естради й спорту.

вченим платять мало, вони країні не потрібні”. Тоді, завдяки інтернаціональному характерові наукової діяльності та глобалізації, вони починають прикладати свій інтелект у будь-якому куточку світу, де їх цінують і достойно винагороджують, що й роблять багато вчених, особливо молодих, від’їжджаючи з рідних країн, щоб набратися навичок і досвіду. Україна у цій загальносвітовій динаміці не є виключенням і поводить себе як усі інші, що добре, проте “запатентувала” know how: за окремими винятками тренований “автохтонний” мозок з неї плавом пливе виключно *в один бік* – їдуть “туди” і практично назавжди. А коли, не маючи мотивації у вигляді смачного пряника і життєрадісних перспектив, Батьківщину масово кидають відмічені Богом – найздібніші, найосвіченіші, найспроможніші, одним словом, найкращі, інакше, ніж трагедією, це явище не назвеш, і його критику краще обернути на себе.

Не треба мати премудру голову, щоб збагнути очевидне: практично єдиною причиною різкого падіння престижу професії науковця, якою цікавиться критично мало для майбутнього нашої країни число випускників середніх шкіл, у *принизливому* матеріальному, а за ним, що є немаловажним, і моральному становищі спеціалістів, які багато років вчилися, наповнюючи знаннями свої голови. Як повідомляло те ж ДТ (№ 24, 2014 р.) лише одиниці відсотку українців, що підлягають ЗНО, виявляють бажання тестуватися з фізики і математики, а називати цифру тих, хто успішно здає тести, взагалі соромно і сумно (відповідно 0,02 і 0,03 % від загальної кількості) – середній рівень фізмат освіти сьогоднішніх школярів надзвичайно низький, що теж загрозливо для вітчизняної науки. Навіть за умови відновлення в Україні авторитету дослідної роботи має пройти певний час, поки підростуть ті, хто і свідомо, і за рівнем знань зможе виправдано обрати для себе наукове поприще. З іншого боку, справжніх талантів не так-то й багато, і їхній від’їзд може не відобразитися на загальній кількості науковців в країні, але саме перші визначають найбільш цінні ділянки її наукового ландшафту.

Із сказаного, зокрема, впливає, що ефективний розподіл коштів (а вони і в багатих країнах мають “стелю”) є вкрай серйозною проблемою. У більшості випадків представники фінансових органів чи фондів не можуть глибоко вникнути у сутність досліджень чи поставлених для розв’язання проблем, тому гроші виділяються, виходячи переважно з формальних наукометричних параметрів, прийнятих у світі: значущості публікацій, яка вимірюється за імпаکت-факторами журналів, індексів цитування та Хірша самих аплікантів, їх участі у міжнародних конференціях та організації останніх, викладання у ВНЗ тощо. Проте, навіть за присутності подібної

інформації, остаточне рішення виносяться експертами, оскільки вже відомі методики штучного підвищення цих показників. При цьому вміння писати заявки та наявність гарних стосунків з колегами стало невід'ємною частиною безбідного існування в науці. Все разом узятє ніхто не визнає ідеальним, і сотні тисяч науковців миряться з цим лише тому, що нічого іншого не запропоновано. Головне – прозорість процедури як запобігання від корупції, оскільки треба враховувати, що чим вона вище, тим важче отримати грантові кошти справжнім вченим. Закритість розподілу завжди грає проти них: згадаймо, як у Радянському Союзі багато щедро підтримуваних напрямів вважалися секретними, а деякі галузі, замість фінансування, жорстко репресувалися, порою аж до знищення.

Мені, як автору, можна легко закинути: він знову безпідставно просить кошти, заробляти не хоче і проти будь-яких новацій у науці, що, звичайно, не відповідає дійсності і на що мав би підстави образитись. Проте як літня людина волію бути обережним, щоб ненароком не нашкодити, бо з дитинства засвоїв, що “ломать – не строить”. Будь-яка перебудова має бути ретельно прорахована і наскільки це тільки можливо прогнозована. Інакше можемо легко дійти результату, протилежного бажаному. До того ж багаторазове перебування і праця за кордоном дозволили дізнатись, що загалом тамтешні науковці (принаймні природознавці) працюють за такими ж правилами, як і ми, причому переважна частина, хто має перманентні позиції і в університетах, і в інститутах, отримує цілком достатнє для роботи і пристойного життя фіксоване бюджетне фінансування. Додатково є ще й купа всіляких – державних і приватних – фондів, які на конкурсних засадах розподіляють позабюджетні гроші, а це означає, що останні є не тільки на папері, хоча за них йде жорстка боротьба. Наша ж специфіка – багаторічне недостатнє базове фінансування від уряду, обмаль фондів (приклад хоча б одного приватного навести не можу) та згадувана вище вкрай низька загальна підтримка вчених як прошарку, який *de facto* держава не визнає для себе конче потрібним. Отже, повторю, нововведення, що спираються виключно на організаційні заходи, без відповідних рішучих змін у поглядах не тільки владних структур, а й громадськості, включаючи бізнесові кола, на фінансові проблеми науки і освіти нічого не дадуть. Починати з них, на мій погляд, безглуздо, якщо ми прагнемо досягти паритету із середньостатистичною наукометрією країн ЄС.

Часом чуто слова, що труд українського вченого є ефективним, оскільки кожна його публікація є формально дешевшою, ніж у західного колеги, не сприймаються як серйозні, бо у науці подібно до спорту важливим є лише абсолютний результат – рекорд або відкриття. А от якщо глянути

чесніше і говорити про кількість міжнародних нагород, статей у найпрестижніших журналах, публікаційну активність, цитування і т. п., то інтегрально, попри окремі завидні випадки, ми помітно відстаємо.

Втім не хотів би солідаризуватися з до певної міри несправедливими докорами деяких вітчизняних (й не тільки) дбайливців за науку, які пишуть кому завгодно щодо недостатньої ефективності українських дослідників, і спитати: а чи може бути по-іншому у суспільстві, де науковець знаходиться у недружній атмосфері наукофобії і “верхів” – “низів”, що аж ніяк не сприяє нормальній творчій роботі? І нехай будь-хто з них назве успішну країну, де наукова галузь два десятиліття поспіль перебуває в умовах безпросвітнього фінансового голодомору, коли бюджет академічних установ ледь покриває комунальні послуги і тільки частину вкрай низької зарплатні. Які конкурентні дослідження можна здійснити, коли про хоч які-небудь гроші на обладнання, крім щасливих двох-трьох років, коли уряд під тиском науковців все ж таки спромігся направляти на нього невеликі обсяги асигнувань, можна лише мріяти. Теоретичні напрями поки що на висоті, в деяких інших позиції вдається утримувати за рахунок минулого передового рівня, традицій і відданості, проте в цілому ситуація викликає тривогу. І знову не треба довго шукати причину “негативної похідної” – повна втрата державою уваги до критичного сектору її розвитку. В той же час, як влучно висловився російський Нобелівський лауреат Ж. Алфьоров, коли наука потрібна владі, гроші на неї негайно знаходяться³. Висновок очевидний: це не про нашу владу. “Не наша” такого собі не дозволяє і повсюдно намагається демонструвати шанобливу повагу до науки та її носіїв.

Не думаю, що сильно помилюсь, якщо заявлю: за роки незалежності бюджетна підтримка наукової сфери у порівнянні з радянським періодом зменшилася десь у разів 20, що, зрозуміло, не могло не позначитися на загальному стані нашої науки, і, якщо не вжити негайних надзвичайних заходів, виникає велика імовірність, що вона опиниться на узбіччі світового науково-технічного прогресу. Уряд не квапиться, щоправда, створений Державний фонд фундаментальних досліджень, завдяки якому з’явилася можливість отримувати гранти, але мізерні кошти, що виділяються на конкурсній основі, традиційно поступають наприкінці року, коли їх

³ Добре усвідомлюю, що історичні приклади набридли і нікого нічому не вчать, але наведені слова мають підґрунтя: після Другої світової війни в умовах розрухи і голоду радянський уряд, покладаючись на вчених та будучи впевненим, що коли з глибокої прірви не витягнуть вони, то не витягне ніхто, *втричі* підняв зарплату *всім* науковцям. І хоча аналогія дещо шкутильгає – інший режим, інші історичні умови, інші запити, таке мало місце! У підсумку – конкурси на науково-інженерні спеціальності зашкалювали, а країна зробила технологічний ривок, ставши другою у світі наддержавою. На жаль, лише у воєнному відношенні.

витратити вже практично неможливо, а на наступний рік вони не переносяться, причому звіт не відмінюється. Хіба це прийнятно?

Мій досвід, між тим, свідчить, що така практика має лише українську (або, правильніше, пострадянську) прописку і від неї давно відмовилися, скажімо, у країнах Балтії. Чому б це “правило” не скасувати і нам, особливо тому, що коли на очікувані кошти наперед запрошуються молоді працівники – аспіранти, студенти, а їх (коштів) нема, то чекати вони не бажають і починають шукати інші джерела підтримки, у тому числі поза наукою або за кордоном, і, як правило, непогано працевлаштовуються. Я вже не згадую, чого коштує у нашій дійсності придбати щось для досліджень або зробити іншу заявку. На Заході це забирає години, а у нас через нісенітну для науки систему тендерів і бюрократичних перешкод – місяці. Здається, що купівля наукового обладнання або розхідних матеріалів для дослідів еквівалентна придбанню заводами станків або фірмами торговельного обладнання і підлягає сплаті податків, на які, до речі, ані копійки не передбачається.

Можливо, ці “дрібні” питання не для глобального законодавства про наукове господарство країни, але так чи інакше їх треба розв’язувати за будь-яких обставин. Підозрюю, що писані нашими чиновниками закони стосуються таких людей, як вони самі, за імітаційним правилом: “ми *нібито* вас фінансуємо, а ви *нібито* робите науку”. Але справжні науковці за ними жити і працювати не бажають...» (*Локтєв В. Наука в Україні: небезпечне забуття // Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua/UA/news/Pages/contents.aspx?ffn1=ID&fft1=Eq&ffv1=2028>).*